

Filozofia**liceum ogólnokształcące i technikum – zakres rozszerzony****Cele kształcenia – wymagania ogólne**

- I. Świadomość znaczenia filozofii jako istotnej części dziedzictwa kultury śródziemnomorskiej.
- II. Rozpoznawanie związków między filozofią a innymi działami kultury europejskiej, zwłaszcza między filozofią a sztuką (w tym literaturą piękną), religią i nauką.
- III. Znajomość poglądów filozoficznych myślicieli reprezentatywnych dla poszczególnych epok kultury europejskiej.
- IV. Rozumienie ważniejszych pojęć, zagadnień i stanowisk głównych dyscyplin filozoficznych.
- V. Umiejętność stawiania pytań światopoglądowych (w tym moralnych) i poszukiwania odpowiedzi na nie z wykorzystaniem wiedzy filozoficznej.
- VI. Podejmowanie rzetelnej dyskusji filozoficznej oraz formułowanie w niej jasnego i uzasadnionego stanowiska.
- VII. Posługiwanie się podstawowymi kategoriami logiki i dbanie o kulturę logiczną wypowiedzi.
- VIII. Stosowanie narzędzi logiki w analizie i ocenie argumentacji filozoficznej, a także w obronie przed manipulacją.
- IX. Umiejętność pisania tekstu (eseju) filozoficznego, w którym – korzystając ze zdobytej wiedzy z zakresu logiki i historii filozofii – identyfikuje się i rozpatruje określone poglądy filozoficzne.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe**I. Kultura logiczna**

- 1) Podstawowe kategorie logiczne języka: nazwy i zdania. Uczeń:
 - a) wskazuje w odpowiednich tekstach nazwy i zdania w sensie logicznym;
 - b) odróżnia kategorie logiczne nazw i zdań od kategorii gramatycznych rzeczowników i zdań w sensie gramatycznym;
 - c) odróżnia zdania w sensie logicznym od imperatywów (nakazów) i interrogatywów (pytań) oraz dostrzega związki między nimi.
- 2) Logiczne wady wypowiedzi: sprzeczność wewnętrzna, niedopowiedzenie i okazjonalność, nieostrość, wieloznaczność i chwiejność składniowa. Uczeń:
 - a) ustala, co sprawia, że w określonym wyrażeniu mamy do czynienia ze sprzecznością wewnętrzną;
 - b) odróżnia wyrażenia sprzeczne wewnętrznie od wyrażen fałszywych i nonsensownych;
 - c) uzupełnia na kilka dopuszczalnych sposobów niedopowiedzenia;
 - d) przekłada wyrażenia okazjonalne na wyrażenia pozbawione okazjonalizmów;
 - e) wyjaśnia, czym są wyrażenia nieostre i podaje ich przykłady;
 - f) wyodrębnia poszczególne znaczenia przykładowych wyrażen wieloznacznych;
 - g) tworzy dla odpowiednio dobranego wyrażenia chwiejnego składniowo co najmniej dwie różne parafrazy jednoznaczne składniowo.
- 3) Skutki posługiwania się wyrażeniami wadliwymi logicznie: niezrozumiałość, nieporozumienia słowne, paradoksy logiczne (np. paradoks kłamcy, paradoks ruchu, paradoks łysego). Uczeń:

- a) wyszukuje w podanym tekście wyrażenia niezrozumiałe i wyjaśnia, na czym polega ich niezrozumiałość;
 - b) opisuje sytuację, w której doszło do nieporozumienia słownego, i podaje powody tego nieporozumienia;
 - c) przedstawia co najmniej jeden paradoks logiczny i poddaje go analizie.
- 4) Definicje jako środek uściślenia myśli i mowy: typy definicji, kryteria poprawności definicji, problem perswazyjności definicji. Uczeń:
- a) wymienia wybrane odmiany definicji (definicja klasyczna, definicje nieklasyczne: definicja ostensywna, definicja enumeratywna, definicja kontekstowa) i podaje ich przykłady;
 - b) tworzy dla ustalonego wyrażenia definicję klasyczną i wyodrębnia w niej *definiendum*, łącznik i *definiens*;
 - c) określa, które z warunków poprawności łamie określona definicja, i usuwa znalezione wady (nieadekwatność, niezrozumiałość *definiensa*, błędne koło);
 - d) identyfikuje perswazyjny komponent przykładowych definicji.
- 5) Uzasadnianie bezpośrednie: spostrzeżenie, introspekcja, intuicja. Uczeń:
- a) odróżnia zdania, które można uzasadnić w odwołaniu do spostrzeżenia, od zdań, które można uzasadnić w odwołaniu do introspekcji;
 - b) wyróżnia i objaśnia wybrane pojęcia intuicji (intuicja intelektualna, intuicja aksjologiczna, intuicja w sensie potocznym).
- 6) Uzasadnianie pośrednie: wnioskowanie (rozumowanie) niezawodne (oparte na wynikaniu logicznym lub definicyjnym) i zawodne, wybrane schematy (reguły) wnioskowań, klasyfikacja rozumowań (dowodzenie, wyjaśnianie, potwierdzanie, obalanie). Uczeń:
- a) rozstrzyga, czy dane zdanie wynika logicznie lub definicyjnie z innego zdania lub zbioru zdań;
 - b) odtwarza schemat, na którym opiera się określone wnioskowanie;
 - c) zna i stosuje przykładowe schematy wnioskowań (*modus ponendo ponens*, *modus tollendo tollens*, sylogizm hipotetyczny, dylemat konstrukcyjny prosty);
 - d) z podanej listy wnioskowań wyodrębnia wnioskowania zawodne i niezawodne, i wskazuje powody przypisania im odpowiednio zawodności lub niezawodności;
 - e) odróżnia – na przykładach – dowodzenie od wyjaśniania i potwierdzanie od obalania.
- 7) Błędy w rozumowaniach: błąd materialny i formalny, błędne koło w rozumowaniu, ekwiwokacja. Uczeń:
- a) ocenia dane rozumowanie pod względem materialnym i formalnym, wskazując powody swojej oceny;
 - b) odróżnia rozumowanie z błędnym kołem bezpośrednim od rozumowania z błędnym kołem pośrednim;
 - c) wyjaśnia, na czym polega błąd ekwiwokacji w podanym rozumowaniu.
- 8) Argumentacja: dyskusja a wymiana poglądów, parlamentarne i logiczne kryteria rzetelnej dyskusji, nieuczciwe chwyt w dyskusji. Uczeń:
- a) wyjaśnia, dlaczego przykładowa wymiana poglądów nie jest dyskusją;
 - b) zna listę kryteriów rzetelnej dyskusji – parlamentarnych (ustalony porządek wypowiedzi, prawdomówność i życzliwe nastawienie do siebie dyskutantów) i logicznych (zrozumiałość wypowiedzi, określenie przedmiotu i założeń dyskusji) – i stosuje się do nich w praktyce;
 - c) wskazuje przykładowe chwyt erystyczne (*ad vanitatem*, *ad verecundiam*, *ad*

ignorantiam, ad personam, ad populum) stosowane w nieuczciwej dyskusji i opisuje, na czym polega ich nieuczciwość.

II. Elementy historii filozofii

- 1) Filozofia starożytna. Uczeń opanowuje następujące treści nauczania zawarte w podstawie programowej do filozofii zakresu podstawowego:
 - a) atomizm grecki (filozofia Leucypa i Demokryta) jako paradygmat ontologii naturalistycznej (punkt IV);
 - b) filozofia Platona jako paradygmat metafizyki antynaturalistycznej (punkt VI);
 - c) filozofia i kultura europejska jako „przypisy do Platona” (punkt VII);
 - d) filozofia Arystotelesa jako próba pogodzenia dotychczasowych opozycji filozoficznych (punkt VIII);
 - e) epikureizm i stoicyzm jako dwa paradygmaty etyki (punkt IX);
 - f) tropy sceptyczne jako ponadczasowe wyzwanie dla epistemologii (punkt X);
 - g) początki filozoficznej teologii (punkt XI).
- 2) Św. Tomasz z Akwinu. Uczeń:
 - a) przedstawia Tomaszową koncepcję Boga i człowieka;
 - b) krytycznie rekonstruuje „pięć dróg”;
 - c) porównuje dwie argumentacje za istnieniem Boga – argumentację św. Tomasza („pięć dróg”) z argumentacją św. Anzelm z Canterbury z *Proslogionu* (rozdz. 2 *Bóg naprawdę jest*);
 - d) wyjaśnia, czym jest neotomizm i wymienia jego głównych przedstawicieli;
 - e) analizuje fragment *Sumy teologii* (cz. I, kw. 3, art. 1: *Czy Bóg jest ciałem?*).
- 3) Kartezjusz. Uczeń:
 - a) wyjaśnia, na czym polega kartezjański racjonalizm, sceptycyzm metodyczny i dualizm psychofizyczny;
 - b) objaśnia sens formuły „myślę, więc jestem”;
 - c) krytycznie rekonstruuje kartezjański argument na rzecz istnienia świata zewnętrznego;
 - d) omawia poglądy jednego z następujących kontynuatorów filozofii Kartezjusza: Leibniza lub Spinozy;
 - e) analizuje fragment *Rozprawy o metodzie* (cz. IV).
- 4) Pascal. Uczeń:
 - a) objaśnia pascalskie rozróżnienie porządku rozumu i porządku serca;
 - b) wyjaśnia, na czym w ujęciu Pascala polega wielkość i nędza człowieka;
 - c) krytycznie rekonstruuje „zakład Pascala”;
 - d) analizuje fragment *Myśli* (cz. I, rozdz. 1: *Miejsce człowieka w naturze. Dwie nieskończoności*).
- 5) Empiryzm brytyjski. Uczeń:
 - a) wyjaśnia, co to jest empiryzm i jakie są jego główne odmiany;
 - b) przedstawia poglądy Locke’a z zakresu epistemologii i filozofii polityki;
 - c) wskazuje na możliwe konsekwencje empiryzmu: sceptyczne (na przykładzie filozofii Hume’a) bądź idealistyczne (na przykładzie filozofii Berkeley’a);
 - d) analizuje fragment *Rozważań dotyczących rozumu ludzkiego* Locke’a (t. I, ks. II, rozdz. I, par. 1-6).
- 6) Kant. Uczeń:
 - a) objaśnia, na czym polega „przewrót kopernikański” w filozofii;

- b) przedstawia kantowską koncepcję prawa moralnego oraz w jej kontekście objaśnia treść i funkcję imperatywu kategorycznego (formuła powszechnego prawa oraz formuła człowieczeństwa jako celu);
 - c) podaje rozwiązanie przykładowego problemu moralnego, wykorzystując obie formuły imperatywu kategorycznego;
 - d) analizuje fragment *Uzasadnienia metafizyki moralności* (rozdz. 2).
- 7) Hegel. Uczeń:
- a) objaśnia kluczowe tezy heglowskiej historiozofii;
 - b) wyjaśnia heglowską koncepcję wolności jako uświadomionej konieczności oraz koncepcję dziejów jako postępu w uświadomieniu wolności;
 - c) charakteryzuje główne cechy niemieckiego idealizmu oraz wymienia jego ważniejszych przedstawicieli;
 - d) przedstawia na wybranym przykładzie wpływ heglizmu na polską filozofię romantyczną;
 - e) analizuje fragment jednego z następujących tekstów: *Wykłady z filozofii dziejów* Hegla lub *Ojczczyzna* Cieszkowskiego (dział III, 1-3, 9-10) lub *Świat jako wola i przedstawienie* Schopenhauera (ks. IV).
- 8) Mill. Uczeń:
- a) przedstawia główne założenia etyki utilitarystycznej;
 - b) omawia dziedziny ludzkiej wolności: wolność przekonań, wolność postępowania, wolność zrzeszania;
 - c) wyjaśnia zasadę niekrzywdzenia innych;
 - d) posługuje się tą zasadą w moralnej ocenie przykładowych działań ludzkich;
 - e) analizuje fragment *O wolności* (rozdz. I *Rozważania wstępne*).
- 9) Nietzsche. Uczeń:
- a) przedstawia motywy nietzscheańskiej krytyki moralności tradycyjnej i chrześcijaństwa;
 - b) wyjaśnia pojęcia woli mocy i nadczłowieka;
 - c) odróżnia i charakteryzuje postawę apollinijską i dionizyjską;
 - d) analizuje fragment *Tako rzecze Zaratustra (Przedmowa Zaratustry)*.
- 10) Pozytywizm. Uczeń:
- a) zna w zarysie historię myśli pozytywistycznej od encyklopedystów francuskich do Koła Wiedeńskiego;
 - b) przedstawia główne idee filozofii pozytywnej Comte'a;
 - c) odróżnia pozytywizm jako jedną z koncepcji poznania i nauki od samej nauki;
 - d) prezentuje poglądy wybranego XX-wiecznego filozofa nauki;
 - e) analizuje fragment *Metody pozytywnej w szesnastu wykładach* Comte'a (wykład pierwszy).
- 11) Fenomenologia. Uczeń:
- a) wyjaśnia, na czym polega metoda fenomenologiczna oraz dokonuje opisu fenomenologicznego wybranych fenomenów;
 - b) charakteryzuje główne idee fenomenologii świadomości Husserla lub fenomenologii wartości Schelera (do wyboru);
 - c) przedstawia Ingardena koncepcję człowieka i sztuki;
 - d) analizuje fragment *Książeczki o człowieku* Ingardena (esej *Człowiek i jego rzeczywistość*).

12) Egzystencjalizm. Uczeń:

- a) wymienia ważniejsze cechy, odmiany i przedstawicieli (w tym prekursorów) egzystencjalizmu;
- b) przedstawia główne idee humanistycznego egzystencjalizmu Sartre'a;
- c) objaśnia Jaspersa pojęcie sytuacji granicznych;
- d) charakteryzuje jeden z następujących kierunków filozofii XX wieku: filozofia życia, hermeneutyka, personalizm, filozofia dialogu;
- e) analizuje fragmenty następujących tekstów: *Wprowadzenie do filozofii* Jaspersa (rozdz. 2 *Źródła filozofii*) oraz *Egzystencjalizm jest humanizmem* Sartre'a.

13) Filozofia analityczna. Uczeń:

- a) przedstawia główne idee wczesnej filozofii analitycznej na przykładzie jednego z następujących autorów: Moore, Russell, Wittgenstein;
- b) charakteryzuje Szkołę Lwowsko-Warszawską na przykładzie osiągnięć jednego z jej przedstawicieli (Twardowski, Kotarbiński, Ajdukiewicz, Czeżowski);
- c) omawia jeden z następujących kierunków filozofii XX wieku: neopozytywizm, pragmatyzm, filozofia lingwistyczna;
- d) analizuje fragment jednego z następujących tekstów: *Problemy filozofii* Russella, *Z głównych zagadnień filozofii* Moore'a, *Dociekania filozoficzne* Wittgensteina, *O tak zwanych prawdach względnych* Twardowskiego, *Zagadnienia i kierunki filozofii* Ajdukiewicza, *Humanistyka bez hipostaz* Kotarbińskiego, *O metafizyce, jej kierunkach i zagadnieniach* Czeżowskiego.

III. Wybrane problemy filozofii

1) Koncepcje uprawiania filozofii. Uczeń rozróżnia i charakteryzuje następujące koncepcje filozofii:

- a) koncepcja klasyczna i neoklasyczna (w tym neotomistyczna i fenomenologiczna) – poszukiwanie ostatecznych podstaw rzeczywistości, poznania i wartości;
- b) koncepcja pozytywistyczna (w tym neopozytywistyczna) – syntetyzowanie wyników nauk szczegółowych lub ustalanie założeń i metod nauk;
- c) koncepcja analityczna – analizowanie podstawowych pojęć wiedzy naukowej i pozanaukowej;
- d) koncepcja egzystencjalna – wartościujące opisywanie granicznych sytuacji życia ludzkiego.

2) Dyscypliny filozofii. Uczeń wymienia następujące dyscypliny filozofii oraz określa przedmioty ich badań:

- a) dyscypliny podstawowe (ogólniejsze) – teoria bytu (ontologia, metafizyka), teoria poznania (epistemologia), ogólna teoria wartości (aksjologia) wraz z teorią moralności (etyką);
- b) dyscypliny szczegółowe – filozofia człowieka (antropologia filozoficzna), filozofia przyrody, filozofia nauki, filozofia kultury, filozofia religii (wraz z teologią filozoficzną), filozofia piękna i sztuki (estetyka filozoficzna), filozofia polityki;
- c) dyscypliny pomocnicze – historia filozofii, logika.

3) Wybrane spory metafizyczne (ontologiczne). Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:

- a) o stosunek rzeczy do umysłu (realizm – idealizm);
- b) o różnorodność bytów (monizm – pluralizm);

- c) o podłoże rzeczywistości (materializm – hylemorfizm – spirytualizm);
 - d) o przyczynowość (determinizm – indeterminizm);
 - e) o uniwersalia lub powszechniki (nominalizm – platonizm).
- 4) Wybrane spory epistemologiczne. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
- a) o źródła poznania (empiryzm lub aposterioryzm – aprioryzm);
 - b) o rolę rozumu w poznaniu (racjonalizm – irracjonalizm);
 - c) o możliwość zdobycia wiedzy pewnej (sceptycyzm – hipotetyzm – dogmatyzm);
 - d) o naturę i kryterium prawdy (klasyczna lub korespondencyjna koncepcja prawdy – koncepcje nieklasyczne, zwłaszcza koherencyjna i pragmatyczna).
- 5) Wybrane spory antropologiczne. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
- a) o istotę człowieka (naturalizm lub redukcjonizm biologiczny lub społeczny – antynaturalizm lub antyredukcjonizm, np. personalizm);
 - b) o relację umysł–ciało (dualizm – monizm materialistyczny lub naturalistyczny);
 - c) o wolność woli (libertarianizm – fatalizm – kompatybilizm);
 - d) o życie po śmierci biologicznej (mortalizm – immortalizm na przykładzie wybranej koncepcji nieśmiertelności).
- 6) Wybrane spory etyczne. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
- a) o sposób istnienia wartości moralnych (realizm – antyrealizm);
 - b) o naturę wartości lub powinności moralnych (relatywizm – absolutyzm lub uniwersalizm, subiektywizm – obiektywizm);
 - c) o sposób formułowania i uzasadniania ocen moralnych (konsekwencjalizm, w szczególności utylitaryzm – nonkonsekwencjalizm, w szczególności deontologizm kantowski);
 - d) o źródło moralnych zobowiązań (autonomizm – heteronomizm).
- 7) Wybrane współczesne spory bioetyczne. Uczeń:
- a) wymienia ważniejsze współczesne problemy bioetyczne oraz przedstawia ich główne rozwiązania;
 - b) określa związek między tymi rozwiązaniami a przyjętymi założeniami ontologicznymi, antropologicznymi i ogólnoetycznymi;
 - c) podejmuje dyskusję na temat wybranego sporu bioetycznego, korzystając z posiadanej wiedzy filozoficznej i logicznej.
- 8) Spór o istnienie i naturę absolutu (Boga). Uczeń:
- a) odróżnia i wyjaśnia następujące stanowiska: teizm, deizm, panteizm, agnostycyzm, ateizm;
 - b) krytycznie rekonstruuje następujące argumenty za istnieniem Boga: argument ontologiczny, argument kosmologiczny, argument teleologiczny, argument moralny;
 - c) rozumie światopoglądowe znaczenie sporu o istnienie Boga i rolę religii w życiu człowieka.
- 9) Wybrane spory estetyczne. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
- a) o istotę piękna (koncepcja pitagorejska – koncepcje alternatywne);
 - b) o istotę sztuki (koncepcja klasyczna – tzw. alternatywna definicja sztuki Tatarkiewicza).
- 10) Wybrane spory z zakresu filozofii polityki. Uczeń, definiując odpowiednie terminy

i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:

- a) o naturę społeczeństwa (indywidualizm – kolektywizm);
- b) o genezę państwa (konceptja umowy społecznej – konceptja samorzutnej ewolucji);
- c) o naczelné wartości życia społecznego (liberalizm kulturowy – konserwatyzm);
- d) o podstawy prawa stanowionego (pozytywizm prawniczy – teoria prawa naturalnego).

Warunki i sposób realizacji

Treści nauczania podzielono na trzy części:

1. Kultura logiczna (I) – elementy semiotyki i teorii argumentacji;
2. Elementy historii filozofii (II) o nachyleniu kulturoznawczym – historia filozofii uwzględniająca przede wszystkim myślicieli lub prądy filozoficzne, które miały wyraźniejszy wpływ na inne działy kultury europejskiej, w tym na polską literaturę piękną;
3. Wybrane problemy filozofii (III) – wprowadzenie do głównych zagadnień, pojęć i stanowisk filozoficznych.

Treści i umiejętności części I służą przygotowaniu ucznia do krytycznego zaznajamiania się z historią filozofii (część II); z kolei część III ma na celu porządkowanie wiedzy uzyskanej w ramach części II oraz wprowadzenie ucznia w proces uprawiania filozofii, polegający na formułowaniu i rozwiązywaniu określonych problemów. Przy omawianiu części II warto zwracać uwagę na korelacje między filozofią a innymi działami kultury.

Choć każda z tych części występuje w podstawie programowej oddzielnie, w trakcie realizowania materiału nauczyciel powinien kłaść nacisk na zawiązki zachodzące pomiędzy częścią I, II i III. Poglądy każdego filozofa można bowiem rozpatrywać jako: (a) wyraz sposobu myślenia typowego dla danej epoki; (b) przykład możliwego rozwiązania określonego zagadnienia filozoficznego; (c) przedmiot logicznej analizy.

Podstawa stanowi 80 % programu nauczania. Pozostałe 20% danego programu nauczania powinno zawierać rozwinięcie lub uzupełnienie materiału z części I, II lub III. O kolejności i sposobie realizacji poszczególnych treści podstawy decyduje nauczyciel. Wśród form kształtowania logiczno-filozoficznych kompetencji uczniów powinny znaleźć się: uczestnictwo w dyskusji ustnej oraz pisanie eseju filozoficznego.